

HET BEZOEK AAN ROTTERDAM IN 1767 VAN MARKIES DE COURTANVAUX DOOR J. W. VAN NOUHUYS

IN 1767 werd door de Fransche regeering een daartoe speciaal gebouwd en uitgerust schip in dienst gesteld, om verschillende zeevaartkundige instrumenten in de praktijk te beproeven en astronomische lengtebepalingen te verrichten. — Voor dit doel vertoefde het bedoelde schip, de korvet „l'Aurore”, onder bevel van François César le Tellier, markies De Courtanvaux, Capitaine-Colonel des Cent-Suisses de la garde ordinaire du corps du Roi, eenige dagen te Rotterdam en het journaal van de reis ¹⁾ bevat over dit verblijf enkele persoonlijke en algemeene bijzonderheden omtrent onze stad en hare bewoners die niet zonder eenige historische waarde zijn.

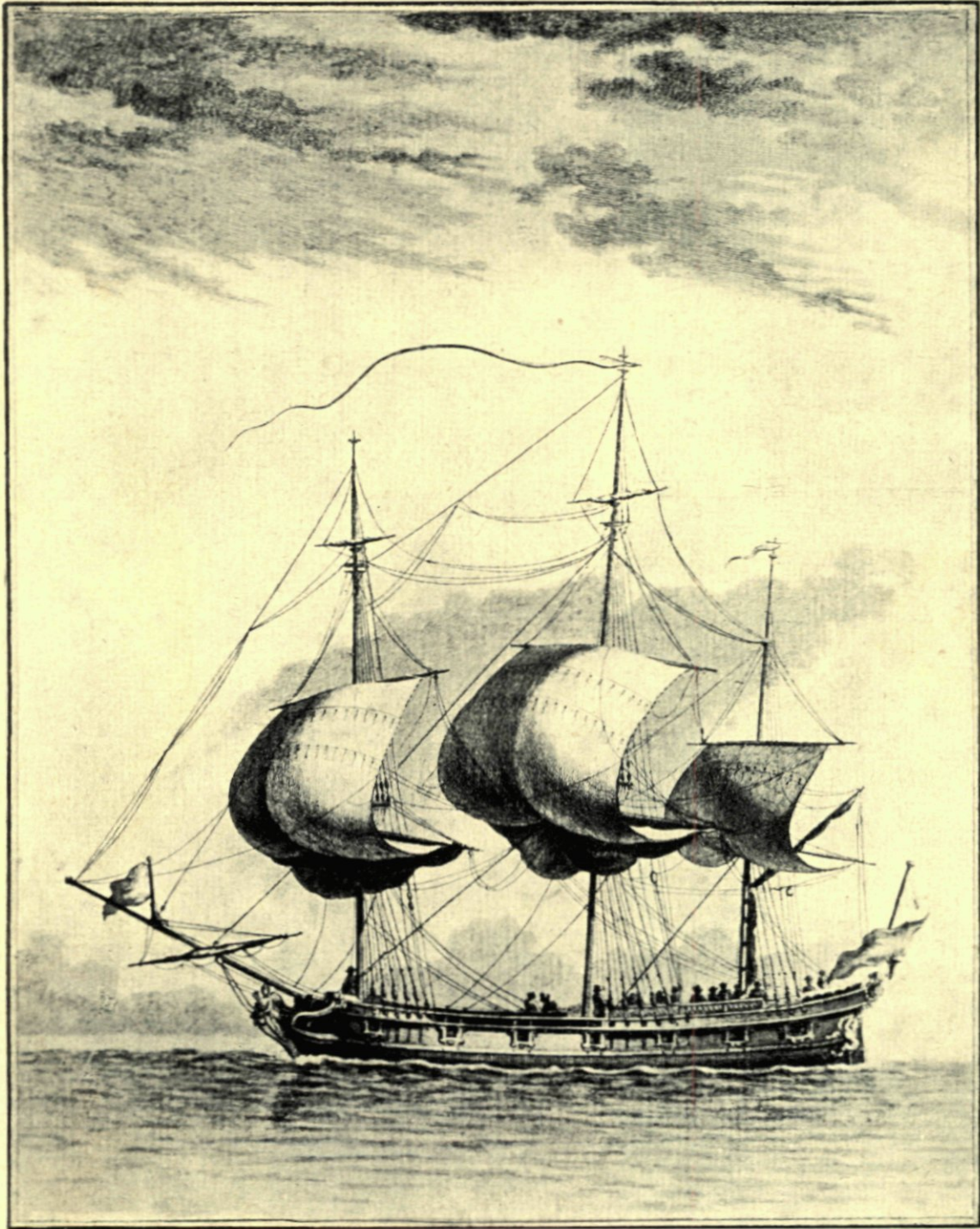
L'Aurore, waarop zich ook de bekende scheepsbouwkundige en marine-teekenaar Ozanne en de vermaarde uurwerkmaker Leroy bevonden, werd, op reis zijnde van Duinkerken naar Amsterdam, door tegenwind gedwongen in de Maas te loopen, waar het schip in den morgen van 20 Juni voor den Briel en tegen den middag te Rotterdam voor 't Nieuwe Hoofd ankerde.

Te oordeelen naar de afbeelding vóór in 't journaal (zie de reproductie hier vóór), was „l'Aurore”, naar een ontwerp van Ozanne, inderdaad wat bouworde betreft, een zeer aantrekkelijk sloopstypen, dat men in *dien* tijd in Holland een „barkentien” zou noemen en het verbaast ons niet van De Courtanvaux te vernemen, dat: „la façon dont elle étoit coupée, est ce qui a plu singulièrement aux Hollandais”. Het zou zoo op 't oog een ontwerp van den Hollandschen sloopstypen teekenaar J. Vlaming kunnen zijn.

Het journaal vermeldt nergens uitdrukkelijk een nautisch

1) Journal du voyage de M. le marquis De Courtanvaux, sur la frégate l'Aurore, pour essayer par ordre de l'Académie plusieurs instrumens relatifs à la longitude. Paris 1768. Bibliotheek Museum Prins Hendrik te Rotterdam. Zie over den schrijver Nouvelle biographie générale i. v.

12. DE KORVET L'AUORE TE ROTTERDAM IN 1767

bevelhebber van 't schip en ondanks dat in onze eigen historie de ongepekelde vlootvoogd geen onbekende verschijning is, doet de natuurkundige en garde-officier De Courtanvaux, als scheepsbevelhebber toch eenigszins vreemd aan. De titel van de kaart, achter in het journaal zegt echter uitdrukkelijk „Sous le commandement de M. le Marquis”.

Dan verwondert het ons ook weer niet, dat in 't journaal voelbaar is gebleven, dat de nautische leiding niet de sterkste zijde der expeditie was, *die* leiding kwam meestal van buiten af. 't Lijkt dan ook niet waarschijnlijk, dat zooals in Engeland openlijk werd gezegd, het officieele doel der expeditie slechts een camouflage was voor een grondige verkenning der Hollandsche en Engelsche zeegaten met minder zuiver-wetenschappelijke en zuivere bedoeling. Kwam De Courtanvaux in plaats van vaarwaters wellicht sympathiën „peilen”?

Over de opvaart langs de Maas is De Courtanvaux, die blijkbaar voor 't eerst ons land bezoekt, weinig minder dan verrukt: „Un pays charmant . . . les paysages les plus riens . . . de fort belles avenues à perte de vue . . . mille autres objets agréables et diversifiés ne nous laissoient d'embarras que sur le choix de ce que nous devions le plus admirer”. Kon De Courtanvaux de streek nog eens terugzien, dan zou zijn bewondering zich tot andere dan pastorale tooneelen moeten richten.

Over het gezicht op de stad, op de rivier met haar tallooze vaartuigen die „formoient comme une seconde ville flottante” is hij niet minder geestdriftig gestemd. De heer Vanderhoeven-van Tienhoven ¹⁾ zal hem als waarnemend consul tijdens het verblijf te Rotterdam tot gids en gastheer zijn. Monsieur Potin ²⁾, l'agent de la marine de France, hoog bejaard, liet dit gaarne over. Wij vernemen, dat van dezen zes en tachtigjarigen grijsaard „les forces ne sont plus ce qu'elles ont été”.

Over de stad zelf, in haar geheel, is zijn oordeel saamgevat in de woorden „un vrai byoux” en met zekere waardeering

1) Waarschijnlijk Cornelis van der Hoeven (1736—1789) koopman en commissaris van het waterrecht. 2) Jean François Potin, begraven 6 Oct. 1793 in de Waalsche kerk, oud 92 jaar.

memoreert hij in het bijzonder de Rotterdamsche straatkeien. Vanzelf brengt „ce pavé fort dur” hem op de sleepers, die toen in werkelijkheid hunne vrachten langs de straten *sleepten* en van welk gebruik ons de nagalm nog af en toe in de ooren snerpt. In plaats van de „smeerlap” was elke sleep voorzien van „un petit tonneau plein d'eau percé de deux trous”, om de wrijving en warmteontwikkeling te beperken. Uitvoerig beschrijft hij de inrichting der verdere bestrating: voetpaden, stoepen en goten.

Aan de huizen — overigens z. i. van „fort peu de goût de bonne architecture ” — vallen hem natuurlijk de trapgevels op, maar meer nog het opzettelijk vóóroverbouwen zoodat de voorgevels sterk voorover hellen: „cette pente va jusqu'à 4 à 5 pieds”. Dit lijkt wel wat heel veel, doch 't feit op zich zelf is juist en had inderdaad tot doel „d'empêcher que l'eau qui tombe des toits ne tachât les compartimens des murs ¹⁾).

Er moet ook een tijd zijn geweest dat de gevels *achterover* hellend werden gebouwd; den loodrechten stand schijnt de Rotterdamsche bodem het minst goed te verdragen!

Geen wonder dat ook de typisch Hollandsche spiegeltjes aan de raamposten, de „spionnetjes” zijn aandacht trokken, min of meer voorover hellend „pour qu'ils puissent représenter tout ce qui se passe dans la rue”. Vanzelfsprekend roemt hij de reinheid der huizen van binnen: „tout est de la plus grande propreté, les appartemens sont frottés avec soin, le pavé, pour l'ordinaire, est de marbre, les murailles sont couvertes de fayence blanche, distribuée par carrés de 4 ponces environ de côté: le milieu de la largeur des escaliers, ainsi que le sol de plusieurs appartemens, est couvert de tapis, ou au moins de quelque étoffe ou de quelque toile, pour le garantir de la malpropreté qu'on pourroit y accasionner en marchant dessus”.

Is de markies op 't punt van kamermeubileering blijkbaar beter gewend: „j'en ai vu extrêmement peu où il y eût quelques meubles”, zoo schijnt hij in andere opzichten onze huiselijke gewoonten nog al te waardeeren: „c'est en Hol-

1) Zie hierover ook de beschrijving van de reis van hertog Johan Ernst van Saksen in het begin der 17de eeuw, door J. W. Neumayr. Leipzig 1620, blz. 286. Red.

lande une incivilité grossière que de cracher dans les maisons sur le plancher ou sur le carreau". Of het den Markies veel zelfbeheersching gekost heeft om niet tegen die opvatting te zondigen?

De dienst der bruggen was nog een zeer gemoedelijke: un seul homme ou une seule femme en tirant une corde ou une chaîne . . . et le vaisseau passé, les deux parties du pont dessendent par leur propre poids aidé seulement du poids de la personne qui a levé le pont". Merkwaardig vond hij 't ophijschen der koopmansgoederen, met behulp van een voetblok tegen den muur. Behalve de overtalrijke koopvaarders troffen hem in 't bijzonder de jachten met hun bezaanstuig en hun zwaarden „à bâbord et tribord deux ailes de bois", die hij beschrijft als 'n hedendaagsch ethnograaf de inrichting der uitleggers van de Zuidzee-vaartuigen zou ontleden. Met den heer Vanderhoewen — die een rechtstreeksche afstammeling zegt te zijn van het geredde wiegekindje uit den St.-Elisabethsvloed — bezoekt hij 't Statenjacht „le plus joli bâtiment que nous avons vu à Rotterdam, . . . très commodément distribué", en natuurlijk „d'une propreté charmante".

Ook het jacht van den Prins wordt bezocht, niet minder zindelijk bevonden „et parfaitement décoré". — Hij meent verder, dat weinige der gezeten burgers er geen jacht op na houden, niet alleen om te spelevaren, doch ook als middel van vervoer en om de handelsgoederen tot voor hun deur te brengen. —

Op de Admiraliteitswerf, waar hem door tusschenkomst van den eersten burgemeester en directeur der O.-I. Compagnie mr. Gerard François Meyners en door de welwillendheid van den burgemeester en secretaris der Admiraliteit mr. Jacob van der Heim, een geschikte plaats van observatie was gegeven, bezocht hij een nagenoeg gereed, nieuw oorlogschip van 36 stukken, hetgeen de Thetis (later „Ceres") moet zijn geweest, die den 26en Mei was afgeloopen. Natuurlijk bezocht en vermeldt hij ook 't standbeeld van Erasmus, waarbij hij gelukkig geen aanleiding vindt, om onaangenaamheden te zeggen aan 't adres der stadgenooten, zooals zijn landgenoot Goyer in 1774 zou doen.

Van zijn bezoek aan de Synagoge der Portugeesche Israëlieten, staande aan de „Boompies” geeft hij in zijn journaal geen nadere bijzonderheden.

Twee „kabinetten van zeldzaamheden” werden door hem bezocht, dat van Bisschop — een bekend kunstverzamelaar in dien tijd — waarvan hij betwijfelt „qu’il y ait dans l’univers un cabinet qui surpasse celui” en dat van Abraham Gevers, burgemeester en directeur der O.-I. Compagnie, „riche et immense collection” vooral op natuurhistorisch gebied. Van Bisschop heet het, dat hij voor den Franschen koning: „est rempli d’une vénération si profonde, qu’il porte continuellement sur sa poitrine une médaille, sur laquelle est gravée l’effigie de ce monarque bien aimé. Ce respectable vieillard (de heer Bisschop) était âgé de 88 ans”¹⁾.

De „entente cordiale” tusschen De Courtanvaux en Bisschop „caractère naturel, uni, ouvert et obligeant” werd bezegeld met een flesch Tokayer, geschenk van wijlen keizer Frans de Eerste²⁾. Neen, de markies behoefde hier voor anti-Fransche gevoelens niet beducht te zijn!

Wordt het stadhuis met een „n’ a rien de remarquable” afgedaan, zoo rekent hij daarentegen de Beurs, — als gebouw — tot: „ce qu’il y a de plus noble à Rotterdam”.

Stellig was het de aanwezigheid van den chronometermaker Leroy die De Courtanvaux in nauwere aanraking bracht met den vermaarden Steven Hoogendijk, welke een paar jaar later in 1769 te Rotterdam het Bataafsch Genootschap zou stichten: „un homme franc, qui avoit le coeur sur les lèvres”, eigenschappen, toen „façons Hollandoises” in den goeden zin genoemd, nu gemeenlijk slechts gewaardeerd op veiligen afstand. Hoogendijk dan, toonde hem zijn vindingen op ’t gebied der polderbemaling door windmolens, negen jaar vóórdat hij de eerste proeven daarvoor met de „vuur-machine” leiden zou. Daaronder was het model van het geemaal, dat men bij de voorgenomen droogmaking van de Haarlemmermeer meende te zullen gebruiken. Het bestond uit vier staffelsgewijs geplaatste waterraderen, die elk op hun beurt het water ter halverhoogte van hun middellijn, d.i.

1) Zie over Jan Bisschop, Rott. Jaarboekje 1910, blz. 50; 1922, blz. 14 vlg. en Oud-Holland XXVIII, 161 e.v. 2) Deze overleed in 1765.

13. JACOB COSSART, DOOR DIONYS VAN NIJMEGEN, IN HET
STADHUIS TE ROTTERDAM

5 voet, zouden opvoeren. Dit geschiedde door van den omtrek boogsgewijs naar de as voerende buizen, waar het uitstroomende water door 't volgende hooger geplaatste rad werd opgeschept en hooger gevoerd.

Verder vermeldt De Courtanvaux Hoogendijk's koperen globe met de betrekkelijke beweging der zon in de ecliptica; en zijn hoogst gevoelige pyrometer: „l'haleine seule, poussée un instant contre une petite barre de fer, mettoit en mouvement l'aiguille”. Met Hoogendijk beklom de markies een der hooge korenmolens, die hij uitvoerig beschrijft, bezocht hij een der groote lijnbanen en bracht hij met zijn jacht een bezoek aan Dordrecht, waarbij twee vrienden van zijn gastheer: Pieter Storm ¹⁾ en Vanlienden ²⁾ hem vergezelden. Op een wandeling langs de buitenwijken staat de Franschman verbaasd over de vele, dicht aan elkaar grenzende particuliere theetuintjes, in lange groepen naast elkaar liggend en uitkomend op een gemeenschappelijken weg die aan beide zijden door een deur is afgesloten, het geheel omringd door slooten. Van die gemeenschappelijke deuren heeft elk der aangelegen tuineigenaren een sleutel, terwijl elke tuin weer door een deur van den weg is afgesloten. De koepels staan in het van den weg afgekeerde gedeelte van den tuin. Zijn geleider vertelt hem bij deze gelegenheid, dat een dievenbende jaar in jaar uit ongestraft deze koepels plundert en dat hij voor zich, daarom de deur van zijn koepel maar openlaat, daar er weinig van waarde valt te stelen, maar de schade aan deuren en sloten anders groot is!

Een zweem van spot is niet te miskennen in de beschrijving, die De Courtanvaux geeft van een bezoek door hem aan de burgemeestersfamilie Cossart ³⁾ gebracht in haar

1) Pieter Storm stierf in Maart 1799 als bejaard jonkman op de Delftschevaart in den ouderdom van 73 jaar. 2) Wellicht Pieter van Liender, die in October 1776 stierf als koopman op de Gelderschekade, in den ouderdom van 78 jaar. 3) Jacob Jansz. Cossart, getrouwd met Aletta Margaretha van der Hoeven. Zijn door Dionys van Nijmegen geschilderd portret, afkomstig van de hofstede Portland te Rhoon en later in het bezit van Van der Hilt, waard in het Hof van Bourgondië te Charlois (zie Rotterdamsch Nieuwsblad, feuilleton 20 November 1893), werd in 1916 door de Commissie voor het Museum Boymans aangekocht ter plaatsing in het nieuwe

tuinhuis door hem hier genoemd „Rust en Lust”: „tout au dedans répond à cette devise, tout y ressent l'aisance et la satisfaction, le caractère de M. et de Mme Cossart et de toute la famille y est également assorti, on chercheroit en vain ailleurs une plus grande tranquillité d'âme, plus de douceur dans le caractère, des manières plus affables et plus engageantes. Je vis dans cette maison plusieurs oiseaux étrangers qui paroissent participer du même caractère”.

Het plan om met „l'Aurore” binnen door naar Amsterdam te gaan, kwam na ampel beraad te vervallen en „extrêmement satisfaits de l'accueil gracieux”, begaf De Courtanvaux zich, na een verblijf van acht dagen via Delft, Den Haag, Leiden en Haarlem naar Amsterdam met het hem daartoe aangeboden jacht der Admiraliteit op de Maze, terwijl l'Aurore denzelfden dag buitenom daarheen vertrok.

De Courtanvaux vermeldt nog, dat ondanks de superioriteit van haar haven boven Amsterdam, haar zestigduizend ¹⁾ inwoners, haar groote uitgestrektheid en den bloei van haar handel, de stad Rotterdam toch eerst als de *zevende* stad van Holland gerekend werd.

Juist bij het vertrek deed zich een minder gelukkig incident vóór; de loods, die het schip naar zee zou brengen, „s'était mis dans un état tel qu'il n'aurait pu se conduire lui-même”, hij bleek bovendien een kwaden dronk te hebben, „opiniâtre et méchant” wordt zijn optreden genoemd. De stadhuis, waar het thans berust. Cossart had de buitenplaats in 1752 gekocht van de weduwe van den oud-schepen Johannes Ravesteyn voor f 11.500,—. Zij bestond toen uit een huis, orangerie, tuinhuis, tuin, en eenige landerijen, waarop aan den oostkant zich een loodwitmolen bevond. Het geheele terrein, gelegen buiten de Schiedamschepoort in de nieuwe dijkage van het ambacht Cool (Muizenpolder) strekte zich uit van den Hoogen Zeedijk tot den nieuwen Maasdijk. Cossart liet er veel aan ten koste leggen, brak den molen af en trok ook dit terrein bij de buitenplaats. Hij verkocht haar in November 1770. De koopsom bedroeg niet minder dan f 25.000,—. In het begin van de negentiende eeuw veranderde de naam in „Schoonoord”, terwijl toen de naam „Lust in Rust” overgenomen werd door het groote buiten aan den Westzeedijk, dat in 1890 door mevrouw wed. Anthony als bouwterrein werd verkocht. (Mededeeling van Dr. E. Wiersum. Rott. jaarboekje 1917, blz. 117 en 122 en den plattegrond tegenover blz. 114). 1) Dit getal is te hoog, in elk geval zeer naar boven afgerond.

door hem gegeven aanwijzingen schenen er op berekend om het schip aan den grond te zetten of aanvaring te veroorzaken, „deux dangers évités par la prudence et l'activité de nos gens”, hoewel het hem toch nog gelukte een Engelschman te rammen echter zonder veel schade te maken.

Met ongunstigen wind werd in den namiddag voor den Briel „le berceau de la République” geankerd, geschikt punt om l'Aurore te verlaten.

Eerst den 8en Juli na vele wederwaardigheden slaagden de Franschen — die zich in deze ondiepe en nauwe vaarwaters alles behalve in hun element gevoelden — er in, om den Maasmond uit te loopen. Dat hun dit nog zoo goed gelukte stelden zij op rekening der buitengewoon goede bezeildheid van hun schip door Ozanne gebouwd „peu de marins ont vu un bâtiment de cette force, virer de bord, dans une grosse mer, avec autant de célérité et de diligence, sans perdre de terrain, ce que nous a heureusement servi en débouquant de Rotterdam”.

INTERNE VERPLEGING VAN POKKENLIJDERS

Den 17den Martii 1614 hebben Borgemeesteren ende Diaconen aenbestedet Mr. Pieter, chirurgijn, de cure van een vrouwe met heur kint, besmet met de pocken, voidt ie somme van tweenseventich gulden, mits dat hij die voorsegde vrouwe ende kinderen geduyrende den tijt van de cure in eten ende drinken sal onderhouden.

Memoriaal van Burgemeesteren 1608—1624, fol. 12v.